Правові засади забезпечення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні

Дмитро Оленєв[1]

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2023	Право	352(477)

DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10972562

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Незважаючи на те, що реформа децентралізації органів місцевого самоврядування почалася близько десяти років тому, чимало питань у сфері правового підґрунтя проведення цього процесу лишається невирішеними, що свідчить про актуальність обраної тематики дослідження. Метою публікації є формування комплексної системи нормативно-правових актів, що покликані забезпечити правові засади проведення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні. У роботі комплексно та системно з теоретичних позицій розглянута така доктринальна категорія, як «адміністративно-правове регулювання», а також висвітлений кожен з її аспектів - інструментальний, інституційний та діяльнісний. Автор роботи зосередив увагу на співвідношенні таких аспектів адміністративно-правового регулювання та їх змістовному наповненню, що дозволило дійти висновку – існування інституційного аспекту адміністративно-правового регулювання виправданим не є. Автор статті переконаний, що в контексті адміністративно-правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування достатньо обмежитися діяльнісної концепцією адміністративно-правового регулювання, оскільки органи місцевого самоврядування входять до системи суб'єктів публічного адміністрування. Позиція, що система суб'єктів публічного адміністрування на муніципальному рівні включає органи місцевого самоврядування, підтверджується на рівні доктринальних положень. В результаті проведеного дослідження, важливим є висновок автора, що правові засади забезпечення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні являють собою чинні нормативно-правові акти в цій царині, які можна поділити на: - міжнародні нормативно-правові акти (Європейська хартія місцевого самоврядування); - законодавчі акти (Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон України «Про співробітництво територіальних громад», Закон України «Про засади державної регіональної політики»); - інші нормативно-правові акти (Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів»).

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, децентралізація влади, місцеві державні адміністрації, повноваження, розмежування, компетенція, державна виконавча влада, місцеве самоврядування.

[1] доктор педагогічних наук, доцент Національний університет оборони України, м. Київ ORCID ID 0000-0001-9685-725X

Legal principles of ensuring decentralization of local self-government bodies in Ukraine

Abstract. Despite the fact that the reform of the decentralization of local self-government bodies began about ten years ago, many issues in the field of the legal basis of this process remain unresolved, which indicates the relevance of the chosen research topic. The purpose of the publication is the formation of a complex system of normative and legal acts designed to ensure the legal basis for the decentralization of local self-government bodies in Ukraine. The work comprehensively and systematically examines such a doctrinal category as «administrative-legal regulation» from a theoretical standpoint, and also highlights each of its aspects - instrumental, institutional, and operational. The author of the work focused attention on the relationship between such aspects of administrative and legal regulation and their content, which allowed us to come to the conclusion that the existence of the institutional aspect of administrative and legal regulation is not justified. The author of the article is convinced that in the context of administrative-legal regulation of the activities of local self-government bodies, it is sufficient to limit the activity concept of administrative-legal regulation, since local self-government bodies are included in the system of subjects of public administration. The position that the system of public administration subjects at the municipal level includes local self-government bodies is confirmed at the level of doctrinal provisions. As a result of the conducted research, the author's conclusion is important that the legal basis for ensuring the decentralization of local self-government bodies in Ukraine is the current normative-legal acts in this area, which can be divided into: - international normative-legal acts (European Charter of Local Self-Government); - legislative acts (Law of Ukraine «On Voluntary Association of Territorial Communities», Law of Ukraine «On Cooperation of Territorial Communities», Law of Ukraine «On Principles of State Regional Policy»); - other normative legal acts (Concept of reforming local self-government and territorial organization of power, Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the formation and liquidation of districts»).

Key words: administrative and legal regulation, decentralization of power, local state administrations, powers, demarcation, competence, state executive power, local self-government.

Вступ

Постановка проблеми. Покликанням реформи як територіальної організації влади, так і місцевого самоврядування (або, за іншим підходом, децентралізації) є формування умов для створення відповідальної, дієвої та ефективної місцевої влади, що здатна забезпечити безпечне, комфортне та таке, що відповідає високим стандартам середовище на всі території України для проживання людей.

Реформа децентралізації розпочалася в умовах, коли на Україну чинився жорсткий зовнішній тиск з боку країни-агресора (рф), адже ворожа держава у 2014 році (коли був закладений початок реформи децентралізації) вже анексувала кримський півострів та захопила частину донбаської території. У якості чинників, які створювали своєрідні проблеми на шляху до децентралізаційної реформи, можна розглядати наступні: - несформованість, в межах усієї державної території єдиного українського простору; - демографічна криза; - інфраструктурна деградація та так званий «голод» у сфері кадрів, що зумовлює необхідність впровадження об’єднаних зусиль для того, щоб реформа громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування, державних інституцій та політичних суб’єктів була успішною.

Дуже важливо розуміти децентралізацію правильно – не просто як передачу компетенції, ресурсів та повноважень, покликаних вирішити основні питання життєдіяльності суспільства на рівні, що є найбільш наближеним до людини, де це

можна втілити найбільш ефективно (згідно з принципом субсидіарності), а як процес формування спроможної територіальної громади, що являє собою базовий суб'єкт місцевого самоврядування.

Стан дослідження. Враховуючи, що тематика дослідження перебуває на перетині, так би мовити, декількох напрямків наукових та доктринальних доробок, в цій царині вчені працювали у різних сферах. Як приклад, можемо згадати роботи А. Білоусова, Я. Богіва, С. Гончара, О. Гринь, І. Залєвської, Г. Іващенко, А. Кислявського, М. Прокопик, О. Скакун, А. Сухорукова, В. Утвенко, О. Фролова. Наведена плеяда науковців розглядали питання співвідношення органів державної влади та місцевого самоврядування та їхньої ролі в формуванні демократичного суспільства. Водночас питання правових засад забезпечення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні у вітчизняній юридичній науці висвітлено недостатньо повно.

Метою публікації є формування комплексної системи нормативно-правових актів, що покликані забезпечити правові засади проведення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні.

Результати

Розпочнемо з теоретичних основ розуміння адміністративно-правового регулювання. О.А. Гуцуляк переконаний, що Р. Ярошевська є прихильницею інструментального аспекту адміністративно-правового регулювання [1, с. 40-41]. За позицією Р. Ярошевської, адміністративно-правове регулювання полягає у цілеспрямованому впливі адміністративно-правових норм на суспільні відносини. Мета такого впливу, за Р. Ярошевською, дотримання функціонування держави й громадянського суспільства в нормальному стані за допомогою таких адміністративно-правових засобів як свободи, права та публічні законні інтереси юридичних та фізичних осіб [2, с. 202].

До прихильників інструментального аспекту адміністративно-правового регулювання О.А. Гуцуляк відносить також П. Литовченко, який визначає адміністративно-правове регулювання, дуже схоже до позиції Р. Ярошевської [1, с. 41]. Так, П. Литовченко переконаний, адміністративно-правове регулювання являє собою ситуацію, коли норми адміністративного права цілеспрямованому впливають на суспільні відносини задля дотримання нормального стану функціонування держави і громадянського суспільства шляхом використання адміністративно-правових засобів свобод, прав і законних інтересів публічного характеру юридичних і фізичних осіб [3, с. 130].

О.А. Гуцуляк вважає, що у розумінні адміністративно-правового регулювання, запропонованим Д. Кошиком, містяться подвійні аспекти [1, с. 41]. Так, Д. Кошик, під час вивчення питань державної економічної безпеки, розглядав поняття адміністративно-правового регулювання з двох точок зору: 1) з позиції інструментального контексту – у якості сукупності, що складають адміністративно-правові норми, які покликані врегулювати суспільні відносини управлінського змісту у галузі економічної безпеки; 2) з позиції діяльнісного контексту – у якості системного організуючого впливу, який здійснюють державні органи, спеціально уповноважені на те. Цей вплив відповідні державні органи здійснюють на суспільні відносини, використовуючи адміністративно-правові норми та інші юридичні засоби, в першу чергу з адміністративним характером, задля створення умов належного рівня для наступного розвитку в контексті збереження національної безпеки нашої держави, а також їх вдосконалення та захисту [4, с. 267].

З інституційних позицій визначає адміністративно-правове регулювання В. Муцко. В Муцко пише, що адміністративно-правове регулювання являє собою процес, коли

державні органи влади застосовують спеціальні впливові методи для забезпечення функціонування суспільних відносин з певною метою та з певного приводу [5, с. 12].

У роботі Л. Князька адміністративно-правове регулювання розглядається з діяльнісного аспекту. Науковець відзначає, що адміністративно-правове регулювання – це діяльність суб'єктів публічного адміністрування, уповноважених державою, що є заснованою на адміністративно-правових нормах, задля забезпечення дотримання громадянських прав, яка втілюється методами адміністративного права у формах, що є визначеними чинним законодавством [6, с. 10].

Підсумовуючи вище викладені теоретичні позиції, автор публікації доходить наступних висновків. В узагальненому вигляді, інструментальний, інституційний та діяльнісний аспекти адміністративно-правового регулювання співвідносяться між собою наступним чином: - в основі інструментальної концепції адміністративно-правового регулювання лежить вплив адміністративно-правових норм на суспільні відносини за допомогою адміністративно-правового інструментарію, часто з конкретно визначеною метою (як правило, ця мета – забезпечення законних інтересів та прав юридичних і фізичних осіб); - основу інституційної концепції адміністративно-правового регулювання становить діяльність державних органів для забезпечення функціонування суспільних відносин; - і, нарешті, основу діяльнісного аспекту адміністративно-правового регулювання становить діяльність суб'єктів публічного адміністрування задля забезпечення дотримання прав громадян.

За такою позицією розмежування інструментального, інституційного та діяльнісного аспектів адміністративно-правового регулювання, автор статті переконаний, що доктринальна оцінка точки зору Д. Кошика потребує уточнення – другий аспект, виокремлений Д. Кошиком, відноситься не до діяльнісного, а до інституційного підходу в розумінні адміністративно-правового регулювання. Обгрунтуванням такої позиції автора публікації є те, що Д. Кошик використовує для розуміння адміністративно-правового регулювання категорію його суб'єктів державні органи, а не суб'єкти публічного адміністрування.

Водночас, автор статті переконаний, що необхідно зробити ще одне важливе уточнення щодо співвідношення інструментального, інституційного та діяльнісного аспектів адміністративно-правового регулювання. Інструментальний та діяльнісний аспекти доктринального розуміння адміністративно-правового регулювання співвідносяться між собою як рівнозначні, оскільки в основі їх розуміння лежать різні теоретичні конструкції, що зумовлюють їх різне теоретичне наповнення. А от діяльнісний та інституційний аспекти співвідносяться між собою як загальне та спеціальне, оскільки, фактично, змістовне наповнення цих концепцій адміністративно-правового регулювання є ідентичним з одним уточненням – для діяльнісного аспекту характерною є діяльність суб'єктів публічного адміністрування, а для інституційного – діяльність державних органів, що входять до системи суб'єктів публічного адміністрування.

На нашу думку, можна підібрати аргументи як за, так і проти існування інституційного аспекту адміністративно-правового регулювання. З одного боку, розробка такої концепції сприяє певній деталізації з позиції суб'єктів адміністративної діяльності, проте з іншої точки зору, необхідно тоді зазначати всіх суб'єктів публічного адміністрування, що, фактично, буде множити концепції адміністративно-правового регулювання без суттєвої (крім суб'єктів здійснення адміністративно-правової діяльності) зміни їх змістовного наповнення. Таким чином, ми вважаємо існування інституційного аспекту адміністративно-правового регулювання надмірним і невиправданим – діяльнісна концепція адміністративно-правового регулювання є достатньо широкою та виправданою.

Щодо безпосередньо тематики дослідження, то ми вважаємо, що в контексті адміністративно-правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування достатньо обмежитися діяльнісної концепцією адміністративно-правового регулювання, оскільки органи місцевого самоврядування входять до системи суб'єктів публічного адміністрування. Позиція, що система суб'єктів публічного адміністрування на муніципальному рівні включає органи місцевого самоврядування, підтверджується доктринальною тезою, висвітленою Я.І. Масловою [7, с. 337].

В. Мойсієнко виокремлює три етапи децентралізації влади. Так, на першому етапі децентралізації влади має бути оптимізовано її структуру та чітко визначено якісні параметри децентралізації влади. Другий етап децентралізації влади характеризується нормативним закріпленням результатів першого етапу. Для третього етапу децентралізації влади притаманним є передбаченням механізмів, покликаних здійснити контроль за провадженням процесу децентралізації влади на належному рівні [8, с. 76].

Не варто забувати, що державну виконавчу владу на місцях наразі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Загалом, з позицій виділення етапів (стадій) процесу децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні можна виокремити три етапи (стадії): - перший етап (стадія) (з 2014 до 2019 років); - другий етап (стадія) (з 2020 по 2021 років); - третій етап (з 2022 року по теперешній час).

Кожному з виокремлених етапів притаманний свій комплекс правових засад та нормативно-правових актів, в основу яких покладена Європейська хартія місцевого самоврядування [9], як прогресивний документ у сфері забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Охарактеризуймо кожен з виокремлених етапів.

Перший етап (стадія) децентралізації органів місцевого самоврядування.

У квітні 2014 року Кабінетом Міністрів України був схвалений основний коцептуальний документ – Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (далі - Концепція) [10]. Після цього Кабінетом Міністрів України було затверджено План заходів щодо реалізації вищезазначеної Концепції [11]. Дану Концепцію та План щодо реалізації її заходів можна вважати тими нормативно-правовими актами, які розпочали (дали старт) реформі децентралізації.

Проте для того, аби Концепція та План щодо реалізації її заходів були втілені в життя, необхідно було, в першу чергу, внести конституційні зміни, щоб на рівні Основного закону нашої держави закласти засади проведення реформ у обраному напрямку, а також прийняти пакет нових законодавчих актів.

Проте всі ми пам'ятаємо – політична ситуація, що склалася на той час в Україні, не дозволила єдиному законодавчому органу в Україні – Верховній Раді України прийняти конституційні зміни, що були подані Президентом України, щодо децентралізації, хоча вони були підтримані суспільством та високо оцінені Венеційською Комісією.

Таким чином, у 2014 році Кабінет Міністрів України був вимушений розпочати реформу децентралізації згідно з чинною на той час Конституцією.

Важливо відзначити, що основними аспектами (напрямками) реформи децентралізації органів місцевого самоврядування, згідно з Концепцією, є: - реформування регіональної державної політики; - розширення повноважень органів місцевого самоврядування; - децентралізація у фіскальній сфері; - реформа адміністративно-територіальна [12].

Насамперед, на першому етапі (стадії) децентралізації органів місцевого самоврядування були внесені зміни до Бюджетного [13] та Податкового кодексів України [14], що зумовило проведення так званої «фінансової децентралізації». Внаслідок такої «фінансової децентралізації» місцеві бюджети суттєво зросли – на понад 206,4 млрд гривень.

Було прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [15]. Завдяки даному Закону в Україні було добровільно утворено 982 об'єднані територіальні громади за 2015-2019 роки. Також цим Законом було запроваджено інститут старост в об'єднаних територіальних громадах, які покликані представити інтереси в раді громади сільських мешканців.

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» сформував механізм вирішення тих проблем, які для громад були спільними. Наприклад, розвиток спільної для громади інфраструктури, переробка та утилізація сміття тощо [16].

Не слід забувати і про Закон України «Про засади державної регіональної політики», який був прийнятий у 2015 році [17]. Даний Закон можна оцінити як визначальний в питаннях державної підтримки у сфері розвитку громадської інфраструктури зокрема та регіонального розвитку загалом.

Також був прийнятий пакет законів, який розширив повноваження органів місцевого самоврядування та оптимізував надання послуг в адміністративній сфері. Таким чином, органам місцевого самоврядування відповідного рівня було делеговано повноваження з надання базових послуг в адміністративній сфері: вирішення земельних питань, реєстрація речових прав та актів цивільного стану, державна реєстрація об'єднань громадян, фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, видача паспортних документів та реєстрація місця проживання.

Другий етап (стадія) децентралізації органів місцевого самоврядування.

Ключовим у сфері формування базового рівня місцевого самоврядування став 2020 рік. Саме в цьому році Кабінетом Міністрів України було затверджено базовий рівень адміністративно-територіального устрою, а Верховною Радою України була прийнята Постанова «Про утворення та ліквідацію районів». Саме у 2020 році Верховною Радою України була прийнята Постанова «Про призначення чергових місцевих виборів на 25 жовтня 2020 року» та внесено зміни до виборчого законодавства.

Третій етап (стадія) децентралізації органів місцевого самоврядування.

Звісно, повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 року на територію України поставило на паузу багато змін у суспільному, політичному та правовому житті нашої держави. Питання реформування децентралізації органів місцевого самоврядування не є виключенням. Водночас, є ряд Законів, прийняття яких зумовить подальший розвиток досліджуваної реформи. Зокрема, це Закон «Про засади адміністративно-територіального устрою України», закон, що стосується державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування, Закон «Про місцевий референдум», тощо. Цікаво, що 2 травня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», проте чинності він ще не набрав. Загалом, чинне законодавство, що стосується діяльності місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування потребує оновлення.

Варто відмітити, що коли повноваження між різними рівнями управління будуть розмежовані згідно з принципом субсидіарності, можна вести мову про те, що у мешканців громад наявні інструменти впливу та механізми дії не лише в загальному на владу на місцевому рівні, а й можливість приймати участь у прийнятті рішень місцевого значення.

Загальна характеристика поетапного проведення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні системно викладена в Таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика поетапного проведення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні

Період етапу (стадії) процесу децентралізації	Нормативно-правове підґрунтя	Загальна характеристика
Перший етап (стадія) (з 2014 до 2019 років)	Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади; План заходів щодо реалізації вищевказаної Концепції; Бюджетний та Податковий кодекси України; Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»; Закон України «Про співробітництво територіальних громад»; Закон України «Про засади державної регіональної політики»	Проведено «фінансову децентралізацію», внаслідок чого суттєво наповнилися місцеві бюджети; утворення об'єднаних територіальних громад та запроваджено інститут старост у них; розвиток механізму вирішення спільних проблем громад; розширення повноваження органів місцевого самоврядування та оптимізування надання послуг в адміністративній сфері.
Другий етап (стадія) (з 2020 по 2021 років)	Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів»; Постанова Верховної Ради України «Про призначення чергових місцевих виборів на 25 жовтня 2020 року»	затверджено базовий рівень адміністративно-територіального устрою та внесено зміни до виборчого законодавства
Третій етап (з 2022 року по теперішній час)	Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (прийнятий, але не набув чинності); також чекають своєї черги прийняття таких законів, як Закон «Про засади адміністративно-територіального устрою України», закон, що стосується державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування, Закон «Про місцевий референдум»	У зв'язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України, реформування в розглядуваній царині було призупинено, необхідність оновлення законодавчої бази, розмежування повноважень органів місцевого самоврядування згідно з принципом субсидіарності.

І наостанок, розглянемо теоретичні підґрунтя розмежування компетенцій місцевих державних організацій та органів місцевого самоврядування.

Важко не погодитись з Ю.Ю. Бальцієм, який відзначає, що само по собі ставити питання про розмежування компетенцій є доволі проблематичним, адже практично неможливо вести мову про розмежування функцій тих органів, які покликані

реалізовувати публічну владу (здійснювати єдину управлінську діяльність) на місцях. Насамперед, варто мати на увазі, що як органи місцевого самоврядування, так і місцеві державні адміністрації покликані реалізувати загальну управлінську функцію, що має своєрідний характер, перед органами місцевого самоврядуванні та місцевими державними адміністраціями постає спільне завдання – реалізовувати управління територіями найбільш ефективно. Задля цього, обидва розглядувані управлінські центри мають бути наділені різноманітними функціями, серед яких можна виокремити організаційно-установчу, нормотворчу, інформаційну, контрольну, комунікативну, регулятивно-управлінську тощо [18, с. 121-122].

Ю.Ю. Бальцій переконаний, що у межах розмежування компетенцій має бути сформований підхід на концептуальних основах, який передбачатиме поділ предметів відання між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Тим не менш, навіть при забезпеченні на рівні законодавства детального поділу повноважень, виникнення певних накладок та протиріч не уникнути. Так само важко буде уникнути зіткнень і дублювання функцій і повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. Ю.Ю. Бальцій вважає, що не буде позитивних результатів у випадку, коли повноваження розглядуваних органів будуть здійснюватися на місцевому рівні в однакових сферах громадського життя, в одних сферах управління та керівництва, тобто предмети їх відання будуть однаковими [18, с. 122].

Висновки

Автор статті переконаний, що в контексті адміністративно-правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування достатньо обмежитися діяльнісної концепцією адміністративно-правового регулювання, оскільки органи місцевого самоврядування входять до системи суб'єктів публічного адміністрування. Позиція, що система суб'єктів публічного адміністрування на муніципальному рівні включає органи місцевого самоврядування, підтверджується аргументами на рівні юридичної доктрини.

Прийняття у 2014 році нової законодавчої бази щодо правової реформи децентралізації органів місцевого самоврядування слід оцінити позитивно, як таку, що зумовила посилення мотивації у сфері міжмуніципальної консолідації в нашій державі, закріплення, на підставі належних правових умов, таких механізмів, що покликані сформувати спроможні територіальні міста, селища, села, які об'єднали свої зусилля задля вирішення нагальних питань своєї життєдіяльності. Також варто відзначити, що нова модель фінансових надходжень до місцевих бюджетів себе виправдала – місцеві бюджети не лише стали автономними, а й незалежними від центрального бюджету.

Правові засади забезпечення децентралізації органів місцевого самоврядування в Україні являють собою чинні нормативно-правові акти в цій царині, які можна поділити на: - міжнародні нормативно-правові акти (Європейська хартія місцевого самоврядування); - законодавчі акти (Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон України «Про співробітництво територіальних громад», Закон України «Про засади державної регіональної політики»); - інші нормативно-правові акти (Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів»).

Список використаних джерел

1. Гуцуляк О.А. Поняття адміністративно-правового регулювання діяльності дільничних офіцерів поліції в контексті забезпечення безпеки територіальних громад. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 38-42.
2. Ярошевська Р. Містобудівна діяльність, як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Порівняльно аналітичне право.* 2015. № 2. С. 201-204.
3. Литовченко П. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері комунального господарства. *Митна справа.* 2012. № 2 (80). Частина 2, книга 2. 130 с.
4. Кошиков Д. Сутність адміністративно-правового регулювання економічної безпеки держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 264-268.
5. Муцко В. Адміністративно-правове регулюваня безпеки дорожнього руху в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2011. 82 с.
6. Князько Л. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
7. Маслова Я.І. Суб'єкти публічного адміністрування: муніципальний рівень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 337-339.
8. Мойсієнко В. Організаційно-правові засади децентралізації публічної влади. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса* НАН України. 2009. № 44. С. 72-83.
9. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
10. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text
11. План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80#Text
12. Ткачук А., Ганущак Ю., Лукеря І. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/8_REFORMA-MISTsEVOHO-SAMOVRYaDUVANNYa-I-DETsENTRALIZATsIYa.pdf
13. Бюджетний кодекс України. 2010. № 50-51. ст.572.
14. Податковий кодекс України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст.112.
15. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». 2015. № 13. ст.91.
16. Закон України «Про співробітництво територіальних громад». 2014. № 34. ст.1167.
17. Закон України «Про засади державної регіональної політики». 2015. № 13. ст.90.
18. Бальцій Ю.Ю. Щодо теорії розмежування компетенцій органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. *Електронне наукове видання. Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 120-125.